

Akademiskt utbyte och internationell migration

En studie av stipendiater inom Svenska institutets Visbyprogram

Vid sidan av den migration som sker till följd av krig och katastrofer, eller på grund av arbete och familj, är utbildning en av de främsta orsakerna till att människor flyttar. Historiskt sett har utlandsstudier varit förbehållet en tämligen liten grupp i samhället, det vill säga, de människor som själv har kunnat betala för den. Under 1900-talet har förutsättningarna emellertid förändrats och idag är stipendier ofta en viktig omständighet som möjliggör akademisk mobilitet. Ett av de största svenska statliga stipendieprogrammen är Visbyprogrammet som är inriktat mot Östeuropa. Programmet, som administreras av Svenska institutet, har funnits sedan 1997 och utgör en av de största statliga investeringarna för att främja den akademiska migrationen. I den här rapporten presenteras en undersökning om vilken roll och betydelse Visbyprogrammet har haft för såväl Sverige som för den enskilde akademikern och dennes hemland.

Bakgrund

Svenska institutet grundades 1945 och har sedan dess varit Sveriges huvudsakliga organisation för vad som kallas offentlig diplomati, det vill säga Sverigefrämjande i utlandet. Ursprungligen hade Visbyprogrammet även en tydlig näringslivs- och biståndspolitisk inriktning, och det uttalade syftet var att genom nätverksskapande i Östersjöregionen bidra till tillväxt i såväl Sverige som i samarbetsländerna. Över tid har dock de näringspolitiska motiven minskat i betydelse och Visbyprogrammet har kommit att alltmer

riktas mot att främja regionalt samarbete med regional avspänning och utveckling. Visbyprogrammet kan alltså placeras in mellan tre politikområden, nämligen bistånds- och utvecklingsarbete, internationalisering av den högre utbildningen och offentlig diplomati, där främjandet av Sverige och svensk ekonomi ingår.

Syfte och frågor

Rapportens övergripande frågeställning är vilka kunskaper och konkurrensfördelar en person som deltagit i Visbyprogrammet kan tänkas få. I rapporten besva-

ras ett flertal frågor, som vilken betydelse studierna har haft för studenternas karriärer, vilken typ av kapital som utbildningen har genererat och hur de själva värderar sin vistelse i Sverige. I fokus står även frågan i vilken mån stipendiaterna har haft fortsatt kontakt med Sverige och i vilken utsträckning stipendiaterna har blivit en resurs för ekonomin, politiken eller forskningen i sina hemländer.

Det empiriska underlaget har utgjorts av en enkätundersökning med tidigare långtidsstipendiater inom Visbyprogrammet. Enkäten besvarades av totalt 482 personer. Till viss del baseras studien också på offentliga dokument i form av årsberättelser och interna utvärderingar från Svenska institutet.

Resultat

Rapporten visar att sammansättningen av stipendiatsgruppen har förändrats sedan Visbyprogrammet introducerades 1997. Från att främst ha haft sitt ursprung från Baltikum, Polen och Ryssland, kommer dagens stipendiater företrädesvis från Ukraina, Ryssland och Vitryssland. På senare tid har även länder i Kaukasus, exempelvis Moldavien och Georgien, upptagits i Visbyprogrammet. Programmets geografiska upptagningsområde har alltså förskjutits österut. Det har också skett en förändring i stipendiaternas ämnesinriktning, från att tidigare dominerats av teknik och naturvetenskap till att huvudsakligen bestå av samhällsvetenskap och humaniora.

En möjlig förklaring till dessa förändringar är att de ekonomiska motiven för Visbyprogrammet har tonats ner till förmån för de säkerhets- och biståndsrelaterade motiven. En ökad fokus på säkerhetspolitik, och även demokratisering och jämlikhet, kan därmed vara en viktig orsak till den högre andelen samhällsvetenskapligt inriktade stipendiater. Politiskt formulerade stipendieprogram som Visbyprogrammet och "mediärer" som Svenska institutet, verkar därmed ha en viss betydelse för hur den internationella student-, och forskarmobiliteten ser ut och varierar över tid.

Resultaten visar också att de viktigaste motiven för att söka stipendium var att öka de egna tillgångarna av utbildningskapital, och därmed vinna internationell erfarenhet och kontakter. Möjligheten att få ett stipendium via Visbyprogrammet uppgavs som den främsta orsaken till att söka sig just till Sverige, före både internationella erfarenheter, utbildningskvalitet och förbättrade arbetsmarknadsutsikter.

En övervägande majoritet av stipendiaterna menade vidare att tiden i Sverige har haft en positiv inverkan på deras karriär, bland annat genom ökad kunskap och kompetens inom det egna yrkesområdet och genom värdefulla kontakter. Resultaten visar också att kontakterna med Sverige, inte helt överraskande, var mer frekventa för personer som bodde kvar i Sverige. En majoritet av de som hade flyttat från Sverige bibehöll emellertid kontakten

med Sverige, främst genom vänner och bekanta men också med svenska universitet. Genom att agera kunskapsförmedlare mellan främst hemlandet och Sverige ansåg också en majoritet av stipendiaterna att de bidrar till hemlandets utveckling. Stipendiaterna uppfattade sig själva som förmedlare av såväl ämneskunskaper som kunskap om ett annat samhälles kultur och värderingar.

Visbyprogrammets betydelse för den akademiska mobiliteten understryks även i hur stipendiaternas tid efter Sverigevistelsen har gestaltat sig. Ungefär hälften av stipendiaterna har flyttat tillbaka till sitt hemland, men mer än en av fyra (27 procent) bodde kvar i Sverige. En nästan lika stor andel (23 procent) har bosatt sig i ett tredje land.

Allra vanligast var att stipendiaterna bosatte sig i ett västeuropeiskt land eller USA medan betydligt färre bosatte sig i ett annat östeuropeiskt land. Samma mönster återfinns gällande de länder som

stipendiaterna har bott i en kortare period efter stipendieperioden, där också främst västeuropeiska länder var representerade som en del i stipendiaternas cirkulära migration. Studier i Sverige kan med andra ord generera utbildningskapital som inte bara har ett värde i Sverige, utan även i andra västländer. På så vis kan Visbystipendierna sannolikt fungera som en viktig del i en social uppåtstigande och geografiskt sett västorienterad mobilitetsrörelse som går från Östeuropa, via Sverige till Västeuropa och Nordamerika.

Policyrekommendationer

Resultaten i den här studien visar att det finns en tydlig koppling mellan politiskt motiverade och formulerade stipendieprogram som Visbyprogrammet och den akademiska mobiliteten. Hur programmet finansieras och organiseras har således betydelse för vilka som ges den ekonomiska möjligheten att vistas en längre tid i Sverige, en vistelse för studier

Stipendiaternas nuvarande boendeland fördelat på hur länge de stannade i Sverige efter stipendieperioden.

Stannade i Sverige efter stipendieperiod	Antal	I Sverige	I hemlandet	I ett annat land	Totalt
< 1 månad	264	5 %	66 %	29 %	100 %
1 – 12 månader	43	14 %	60 %	26 %	100 %
1 år – 10 år	54	65 %	19 %	17 %	100 %
Har stannat i Sverige sedan stipendieperioden	67	100 %	-	-	100 %
Totalt	428	28 %	49 %	23 %	100 %

eller forskning som annars antagligen inte blivit av. Detta betyder att större stipendieprogram ger beslutsfattare en reell möjlighet att påverka och styra inflödet av utländska akademiker till den svenska universitetsvärlden, och i förlängningen kanske även till den svenska arbetsmarknaden.

Visbystipendiaternas migrationsmönster, där drygt hälften återvänder, en fjärdedel stannar i Sverige och en fjärdedel migrerar vidare aktualiserar emellertid ett behov av att klarlägga övergripande politiska ambitioner med statens stipendier till utländska akademiker.

Ett annat resultat som förtjänar att lyftas fram är att ett flertal stipendiater anger att de bidrar till utvecklingen i sina hemländer genom framförallt kunskapsöverföring och kunskaps spridning. Detta gäller i första hand de som flyttat tillbaka till hemlandet eller bor kvar i Sverige. Att stipendierna har en kontaktskapande och brobyggande funktion får anses ställt bortom rimligt tvivel, och det kan därför finnas anledning att överväga ytterligare insatser i denna riktning. Men här krävs också mer

kunskap om i vilken utsträckning denna självupplevda nytta faktiskt är förhanden. Går det att belägga att stipendier fungerar som multiplikatorer av kunskap om exempelvis Sverige eller mänskliga rättigheter i sina hemländer? Att kunna visa på detta vore viktigt för programmets legitimitet som en del av utvecklingsbistånd och andra former av internationellt politiskt samarbete.

Slutligen kan konstateras att mottagarna av stipendiet bedömde värdet av ett svenskt stipendium som mycket högt. Visbystipendierna tillmättes stor betydelse för den individuella karriären. En typ av fråga som framtida studier borde belysa är varför så många av stipendierna väljer att flytta från Sverige efter stipendieperiodens slut. Är det i första hand möjligheterna i andra länder som lockar, eller finns det strukturella problem i det svenska systemet för högre utbildning eller på den svenska arbetsmarknaden som gör att Sverige inte ses som ett attraktivt land att bygga en framtid i? Svaren på dessa frågor är av högsta relevans för framtida arbetsmarknadsrelaterade beslut.

Andreas Åkerlund, Astrid Collsiö & Mikael Börjesson
Akademiskt utbyte och internationell migration
Delmi rapport 2018:2
Hela rapporten finns tillgänglig på www.delmi.se

STATENS OFFENTLIGA
UTREDNINGAR
Delegationen för
Migrationsstudier
Ju 2013:17